

KONGRE-TOPLANTI

XI. VE XVIII. YÜZYILLAR İSLÂM-TÜRK MEDENİYETİ VE AVRUPA (ULUSLARARASI SEMPOZYUM) 24-26 KASIM 2006, İSTANBUL

Dr. Casim AVCI
TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen “XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslâm-Türk Medeniyeti ve Avrupa” konulu uluslar arası sempozyum 24-26 Kasım 2006 tarihlerinde Üsküdar-Bağlarbaşı’ndaki İSAM konferans salonunda gerçekleştirildi.

Sempozyumun temel yaklaşımı ve amacı şu şekilde ifade edildi: Avrupa’nın 11. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasıyla gerçekleştirdiği temaslar, Batı medeniyetinin oluşum ve gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu temaslar İslâm kültürünün entelektüel bir birikime dönüşerek Avrupa’ya geçişini sağlamış ve bu birikim Selçuklu ve Osmanlı Türkleri tarafından İslâm medeniyetinin klâsik çağından devralınarak çeşitli şekillerde Avrupa’ya intikal ettirilmiştir. Ayrıca, Osmanlıların yükseliş döneminde Avrupa’da yaşanan Rönesans devrinde iki medeniyet arasında zengin bir etkileşim görülmüştür. Sempozyum, bu tarihi realitelerden hareketle, genelde İslâm medeniyetinin, özelde ise Osmanlı’nın Avrupa’yla etkileşiminin tartışılmasını hedeflemektedir.

Üç gün boyunca ilgiyle izlenen ve on oturumda 16’sı yurt dışından olmak üzere toplam 34 katılımcının bildiri sunduğu sempozyumda İslâm ve Avrupa medeniyetleri arasındaki etkileşim, algı ve imgelerin felsefe, bilim ve teknoloji, dil, edebiyat ve sanat, sosyal hayat, siyaset ve devlet, iktisat ve askerlik alanlarında nasıl gerçekleştiği tartışıldı.

24 Kasım 2006 Cuma günü başlayan sempozyumda İSAM başkanı Prof. Dr. M. Âkif Aydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Mustafa Fayda, Diyanet İşleri başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKÖ) genel sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu’nun yaptığı açılış ve protokol konuşmalarından sonra Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı Prof. Dr. İlber Ortaylı bir açılış konferansı verdi. Bu konuşmalarda tarih boyunca medeniyetlerin karşılıklı etkileşim açısından bir alış-veriş süreci yaşadığına dikkat çekilerek İslâm medeniyetinin oluşumunda önceki medeniyetlerin katkısı olduğu

gibi, bu medeniyetin de bir süre sonra Avrupa medeniyetini çeşitli şekillerde etkilediği, böylece İslâm medeniyetinin, tarihte bıraktığı kalıcı izlerle genel dünya tarihinin önemli bir parçası haline geldiği vurgulandı.

I. Oturumun başkanlığını Prof. Dr. Teoman Duralı yaptı. Bu oturumda Dr. Gabor Agoston 1400-1800 yıllarında bilim, teknoloji ve savaş stratejisi açısından Osmanlı ve Avrupa'yı karşılaştırdı. Ardından Doç. Dr. İhsan Fazlıoğlu "Kelâmî doğa felsefesinden mekanik doğa felsefesine giden yol: Evrenin ara varlıklardan, doğanın "ruh"tan arındırılması" başlıklı bildirisinde İslâm dünyası ve Avrupa'da evrenin doğa dışı güçlerden arındırılması sürecini karşılaştırmalı olarak ele aldı. Oturumun son konuşmacısı James C. A. Redman, Osmanlı'da matbaa teknolojisinin gelişimine dair bildirisinde Batı'da matbaaya karşı ileri sürülen bazı görüşlere değinerek Osmanlı'ya matbaanın geç girişinin çok yönlü sebepleri üzerinde durdu. Bu arada özellikle, gecikmenin İslâm dinine dayalı bir anlayıştan kaynaklandığına dair görüşlerin temelsiz olduğunu belirtti.

Prof. Dr. İlhan Kutluer başkanlığındaki II. Oturumda Malissa Taylor, Katolik Avrupa'sı ve Osmanlı devletinde matbaaya karşı duruşta dikkat çeken bazı ortak noktalara ve endişelere vurgu yaptı. Özellikle baskı hataları endişesiyle Avrupa'da *Kitab-ı Mukaddes*'in Osmanlı'da da *Kur'an-ı Kerim*'in basımına bir süre izin verilmediğini hatırlattı. Yard. Doç. Dr. Harun Anay, XV. ve XVI. Yüzyıl Türk siyaset felsefesinin Machiavelle'in (ö. 1527) ideal devlet düşüncesine etkisini incelediği bildirisinde modern Batı siyaset düşüncesinin kurucusu kabul edilen Machiavelle'in ana kaynaklarından birinin Türk siyaset felsefesi ve devlet anlayışı olduğunu ileri sürdü. Fatma Bostan Ünsal, Aydınlanma düşünürlerinden J. Locke, G. E. Lessing ve E. Gibbon'ın İslâm ve Türkiye hakkındaki görüşlerini ele aldı. Bu düşünürlerin, "Resmî kilise"nin siyasî yönetimle iç içe girerek diğer mezhep ve din mensuplarının can ve mal emniyetini göz ardı eden uygulamalarına karşı çıkma noktasında birleştiklerini belirterek onların bu yaklaşımıyla Osmanlı'daki olumlu uygulamalar arasında bağ kurulabileceğini söyledi. Saira Malik, Aristo'nun (ö. m. ö. 322) *Meteorologica*'sından XIV. Yüzyılda Freiberg'li Theodoric'in *De Iride* adlı eserine kadar gökkuşağına dair bilgileri incelediği bildirisinde Theodoric'in, Lâtince'ye çevrilmiş olan İbnü'l-Heysem'in *Kitâbü'l-Menâzir*'i ve İbn Sinâ'nın *eş-Şifa*'sından nasıl etkilendiğini ortaya koydu.

Cumartesi gününün ilk oturumuna (III. Oturum) Prof. Dr. Mehmet İpşirli başkanlık yaptı. Bu oturumda Yard. Doç. Dr. Mustafa Daş, Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos ile Hacı Bayram-ı Velî arasında 1391 yılında Ankara'da geçen tartışma hakkında bilgi verdi. Hıristiyanların müslümanlara bakışının tipik bir örneği olan bu tartışmanın imparator tarafından yazıya aktarıldığını belirten Daş, müslümanlar arasında fazla yankı uyandırmamakla birlikte Hıristiyanlığın İslâm karşısında "üstünlüğünü" ispata yönelik olması bakımından hıristiyanlar tarafından muteber bir kaynak olarak kabul edildiğini söyledi. Hatırlanacağı üzere tartışma Papa XVI. Benedictus'un 15 Eylül 2006'da yaptığı konuşmada II. Manuel'in sözlerini referans olarak kullanmasıyla güncellik kazanmış ve İslâm dünyasının büyük tepkisine neden olmuştu. Haçlı Seferleri döneminde Doğu-Batı etkileşimini ele alan Dr. Cengiz Tomar, iki yüzyıl boyunca müslüman ve Haçlılar'ın bir taraftan birbirinden nefret edip kıyasıya mücadele ederken bir taraftan da reel-politik gereği ticari ve sosyo-kültürel ilişkiler kurduklarına dikkat çekti ve karşılıklı etkileşimin din, ticaret ve sosyal hayattaki yansımaları üzerinde

durdu. Oturumun son konuşmacısı Dr. Barbara Karl, kültürel aktarımları konu edindiği bildirisinde Akdeniz’de ticaret yapan İtalyan ve Osmanlı tacirlerinin birtakım kültür unsurlarının da el değiştirmesine vesile olduklarını belirterek ilk üç Floransa düküne ait koleksiyonlardan hareketle XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı’dan Floransa’ya çok değerli cam, kristal ve pirinç eşya, tekstil ürünleri ve silahların ulaştığını söyledi. IV. Oturumun başkanlığını Prof. Dr. İdris Bostan yaptı. Rahatsızlığı sebebiyle sempozyuma katılamayan Prof. Dr. Angelika Hartmann’ın bildirisini Dr. Seyfi Kenan tarafından okundu. İslâm ve Avrupa arasındaki etkileşimi tarihî açıdan yeni bir değerlendirmeye tabi tutan Hartmann, bildirisinde Avrupa’nın Doğu ve İslâm hakkındaki görüşlerinin dinî, seküler veya ateist bakış açılarına göre geniş bir yelpaze oluşturduğunu kaydetti. Bazı yönleriyle farklı, bazı yönleriyle benzer olan iki tarafın birbirine bakışının haçlı ruhu, cihad anlayışı, kültürel gelenek, ticaret, diplomasi, siyaset, bilim vs. bağlamında biraz da fert ve toplumların karşılıklı tepkilerine göre şekillendiğini vurguladı. Doç. Dr. Mehmet Azimli Sicilya’daki İslâm medeniyetinin Avrupa’ya etkilerini siyaset, mimari, sanat, dil ve edebiyat, bilim, ziraat ve endüstri başlıklarında örneklendirdi. Dr. Antonella Cassia Aydınlanma çağının iki önemli ismi G. E. Lessing ve W. A. Mozart’ın hıristiyan olmayanlara karşı sempatik bakışından hareketle XVIII. Yüzyılda İslâm ve hoşgörüyü değerlendirdi.

Prof. Dr. Selçuk Mülâyim başkanlığındaki V. Oturumda Prof. Dr. Anthony Welch, XVII. Yüzyılda Anadolu, Irak, İran ve batı Hindistan’a seyahat eden Venedikli zengin Ambrosio Bembo’nun Osmanlı dünyasına dair izlenimlerini aktardı. Pablo Martin Asuero, XVIII. Yüzyıl sonunda İspanya krallığı ile Osmanlı devleti arasında imzalanan ve birkaç yüzyıldır Akdeniz’de devam eden savaşı sona erdiren anlaşmadan sonra İspanyol metinlerinde Aydınlanma dönemi bakış açısı doğrultusunda Türk ve İslâm imajının olumlu yönde değiştiğini gösteren bir bildiri sundu. Dr. Mirella Galetti, Palermo’lu asil ailelere ait Mirto sarayında sergilenen ve 1514’te Osmanlı devleti ile Safevîler arasında meydana gelen Çaldıran savaşını tasvir eden büyük bir tablodan bahsetti. Galetti, XVI. yüzyılın sonlarında yapıldığı tahmin edilen ve bu konuda muhtemelen tek olan tablonun, dönemin hıristiyan Avrupa’sında bir ressamın Osmanlılar’ı ve Osmanlı sultanını yüceltmesi bakımından dikkat çekici olduğunu belirtti. Dr. Frederica A. Broilo da XVI. yüzyılda İstanbul’a gönderilen Venedik’li elçiler ve onların maiyetindeki çeşitli görevlilerin seyahat izlenimlerinden hareketle bu yüzyılda Osmanlı başkentinin görkemine dair bir bildiri sundu.

VI. Oturumun başkanı Prof. Dr. Tufan Buzpınar’dı. Bu oturumda Fredrik Thomasson XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Yunanistan ve Mısır gibi Osmanlı topraklarındaki bazı sanat eserlerinin Avrupa’ya götürülmesine karşı İsveçli bazı bilim adamı ve seyyahların gösterdikleri farklı tepki, tutum ve yaklaşımları ele aldı. Yard. Doç. Dr. Özlem Kumrular, XVI. yüzyıl Avrupa’sında Türk-Müslüman imgesi konulu bildirisinde bazı İspanyol kaynaklarından hareketle Türkler’in bu yüzyılda özellikle Kanuni Sultan Süleyman’ın şahsında Avrupa için teşkil ettiği önem ve yarattığı tehlikeye işaret etti. Avrupa’nın bu dönemde İslâm’ı Türkler üzerinden tanıdığı için “Türk” ve “Müslüman” kavramlarının eş anlamlı olarak kullanıldığını hatırlatan Kumrular, döneme ait literatürde Türkler hakkında oldukça aşçılayıcı ifadeler kullanıldığını belirterek olumsuz Türk-Müslüman imajına dair örnekler verdi. Dr. Yehoshua Frenkel, Büyük İskender örneğinden hare-

ketle Grek kültürü kahramanlarının İslâm dünyasında halife ve sultanların haki-miyetini meşrulaştırmada nasıl kullanıldığını anlattı. Osmanlı bahçe kültürünün Batı'ya etkilerini ele alan Doç. Dr. Candan Nemlioğlu ise Osmanlı döneminde Bursa, Edirne ve İstanbul'daki saray, konak, köşk ve konut bahçeleri hakkında bazı Batılı seyyah ve sanatkârların izlenimlerini aktardı.

Pazar gününün ilk oturumunu (VII. Oturum) Prof. Dr. Feridun Emecen yö-netti. Bu oturumda XV. Yüzyıl Ceneviz kriptografisine dair bir bildiri sunan Brian Becker, 1477'de Osmanlı'ya karşı savunulan Sakız (Chios) adasına götü-rülmek üzere Ceneviz makamları tarafından Antonio de Montaldo'ya verilen kriptunun şifreleri üzerinde durdu. Dr. Selma Zecevic, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hakimiyeti arefesinde, Avrupalılar tarafından "Avrupa'nın Doğu'ya açılan kapısı" olarak görülen Osmanlı Bosna'sı hakkındaki görüş ve yaklaşımları dile getirdi. Doç. Dr. Talip Türkan ise St. Thomas Aquinas'ın (ö. 1274) iktidar ve yönetime dair görüşleri ile İslâm hukuk düşüncesinde geliştirilen teorik yaklaşımlar arasında ilgi kurulmasına imkân verecek bazı benzerliklere dikkat çekti.

VIII. Oturumun başkanlığını da Prof. Dr. Feridun Emecen yaptı. Bu oturum-da Prof. Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, 1774-1807 yıllarını esas alarak Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde istihdam edilen Avrupalıların uz-manlık alanları, istihdam alanları, tedarik kanalları ve milliyetleri hakkında bilgi verdi. Doç. Dr. Kemal Sözen, Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin *Paris Sefâretnâmesi* adlı eserinden hareketle XVIII. Yüzyıl-da Batılılaşma eğiliminden bahsetti ve Fransa'daki siyasi durum, sosyo-kültürel yapı, şehir mimarisi, çevre düzenlemesi, sanat ve teknoloji konularındaki bazı gözlem ve değerlendirmelerden örnekler sundu. Dr. İshak Keskin, Endülüs ve Sicilya örneklerine göre Batı arşivciliğinde Doğu etkisini ele alan bildirisinde, modern Avrupa'da bürokrasi ve arşivciliğin yapılanmasında Sicilya'nın ve Normanların Endülüs'ten çok daha fazla rolü bulunduğu vurgu yaptı.

Başkanlığını Prof. Dr. Ali Erbaş'ın yaptığı IX. Oturumda Doç. Dr. Mahmut Aydın, Kardinal Cusalı Nicolas'tan (ö. 1464) hareketle hıristiyan Batı dünyasın-da "ötekine" yönelik "savaş ve çatışma yerine diyalog ve uzlaşma" düşüncesinin ortaya çıkışı hakkında bilgi verdi. Aydın, Nicolas'ın bu fikrin en önemli temsilcisi ve savunucusu olmasında Osmanlı Devleti'nin dolayısıyla da müslümanların hıristiyan dünya karşısında artarak devam eden zaferlerin etkisine vurgu yaptı. Yard. Doç. Dr. Şevket Yavuz, geç Bizans dönemi "hümanist" düşünür ve filozof-larından Gemistos Plethon'dan (ö. 1452) hareketle İslâm medeniyetinin Batı medeniyetinin oluşum sürecindeki rolü hakkında bazı görüşlerini dile getirdi. Yard. Doç. Dr. Özcan Hıdır, Lutherci Protestanlığın tarihî arkaplanından bahset-tikten sonra Martin Luther'in (ö. 1546) Kur'an, Hz. Muhammed ve İslâm-Türk kültürüne dair oldukça olumsuz olan görüşlerine yer verdi ve bu bakışın önemli ölçüde günümüze kadar sürdüğünü belirtti. Dr. Dimitris Michalopoulos Fener Rum Patrikhanesi'ni konu alan bildirisinde Bizans kilisesinin Aristo ve Eflatun'un görüşleri karşısındaki tutumu, Osmanlı fethinin etkisi ve Aydınlanma dönemi tartışmaları hakkında bilgi verdi.

Sempozyumun son oturumunu (X. Oturum) Prof. Dr. İsmail Kara yönetti. Bu oturumda Yard. Doç. Dr. Süleyman Derin, İslâm kültürü ve tasavvufun tanı-

tilmasında İngiliz seyyahların olumsuz rolünden bahsederek günümüzde Batı dünyasının Türkler'e ve İslâm'a yönelik önyargısının arkasında, tarihten gelen bu yaklaşımın etkisine dikkat çekti. Prof. Dr. Osman Türer, İslâm tasavvufunun ortaçağ Avrupası'ndaki izleri ve tesirleri konulu bildirisinde İslâm kültür ve medeniyetinin derunî boyutunu temsil eden tasavvuf geleneğinin IX. Yüzyıldan itibaren Batı düşünür ve mistikleri üzerinde önemli etkiler icra ettiğini söyledi. Sempozyumun ve oturumun son bildiri Dr. Süleyman Dönmez tarafından sunuldu. Dönmez, meşhur İslâm filozofu İbn Rüşd'ün Aziz Thomas Aquinas'a olan olumlu etkileri bağlamında Hıristiyanlığın rasyonel yorumunda İslâm düşüncesinin etkisini inceledi.

Sempozyumun değerlendirme konuşması Dr. Mehmet Genç tarafından yapıldı. Genç, oldukça geniş bir zaman diliminde iki farklı kültür dünyası arasındaki ilişki ve etkileşimi konu alan sempozyuma zengin muhtevalı bildiriler sunulduğunu belirterek bu bildirilerin aynı zamanda araştırılması gereken yeni konulara da işaret ettiğini söyledi. Sempozyum İSAM başkanı Prof. Dr. M. Âkif Aydın'ın kapanış ve teşekkür konuşmasıyla sona erdi.